

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՆԵՐՆ ԳՐԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

L'ABBÉ PAUL ALLAIN, par B. Guinaudeau.

Բենժամէն Գիւնոտո՝ ֆրանսացի հրապարակագրի շատ հետաքրքիր գէմք մըն է. սրամիտ, խանդավառ, ուժգին ու յուզող միանգամայն: Որքան վարժ հրապարակագիր՝ նոյնքան և աւելի վարպետ գեղարուեստական քննադատ է, Ֆրանսուայի մատի վրայ համրուելիք գեղարուեստի քննադատներէն մէկը:

Գիւնոտո ֆրանսական կղերի նախկին անդամներէն մէկը եղած է, բայց աւելի մօտէն ճանչնալով այդ երկրւղած դասակարգի ներքինը, հեռացած է կղերականութիւնից:

«Պօլ Ալէն աբբային» մէջ իր ինքնականագորութիւնն է որ գրած է. Պօլ Ալէն աբբան նոյն ինքն Գիւնոտոն է որ՝ կղերականութեան մէջ մտնելէն մինչև ելլելը՝ իր հոգեկան վիճակին յաջորդական շրջանները կը վերլուծէ, նախ իր հաւատքը, միա՝ միտ յափշտակութիւնները, յետոյ իր տարակոյտները, իր անձկութիւններն ու վերջապէս ճշմարտութեան հասնելով՝ իր վերջնական խաղաղութիւնը: Ահաւասիկ թէ ինչ է «Պօլ Ալէն աբբան»:

Ուրեմն Աբբա Պօլ Ալէնի նիւթը ձեզի յայտնի է արդէն. հետեւաբար կարող ենք քայլ առ քայլ հետեիլ անոր ընդայնումին:

Առաջին դուռիս մէջ աբբան կը գտնենք իր խղիկին խորը քաշուած մտածելիւս: Իր պատուհանին տակ սեմինարիայի պարտէզը կը տարածուի իր դարնան արդուզարդին մէջ: Արի՛ մութքի կողմը, աւազակոյտերու ոսկեգոյն զանգուածներուց ետև ծովը կը փռուի արևին տակ: Բայց «Պօլ Ալէն չէր ուզեր ոչ տեսնել, ոչ զգալ, ոչ լսել: Այդ գոյները, այդ անուշահոտու-

Թիւնները, գարնան այդ գինովութիւնը՝ այդ բաներէն ոչ մէկը պէտք է գոյութիւն ունենար իրեն համար: Երևոյթներու սուտէն կը զգուշանար և կը սոսկար մարդերու գեղեցիկ կոշած բաներուն տակ պահուած փորձութենէն:

Կեանքէն դուրս կ'ապրէր... Աստուածն իր մէջ կը կրէր: Իր ինքնամիտփումի խորութիւններու մէջ կը կարծէր տեսնել ձյմարտութեան քալելը՝ իր հոգիի սրբաբանին մէջ, իբրև ընտրուած բնակութեան մը մէջ:»

Երկրորդ գլխին մէջ, կէսօրուան ճաշէն յետոյ, արբան սեմինարիայի գաւթին մէջ է, ուր ծառերու և ծաղիկներու մէջ տեղ սեմինարականները կ'երթան, կու գան, կը խօսեն, կը վիճեն:

— Սօսարանէն ձեզ կը կանչեն, պարոն արբա, լուր կու տայ դռնապանը:

Երեք կիներ նստած են յարդէ աթոռներու վրայ, խօսարանին մէջ, ո՞րը ամեն կողմէ ապակեպատ՝ դուրսէն նետուած նայուածքներէ ոչինչ կը ծածկէ:

— Բարեւ, պարոն Ալէն!

Երեք կիները՝ ոտքի ելած՝ միևնոյն ժամանակ իրենց ձերքը կ'երկարեն արբային:

Արբան կը կարմրի ու իր մատներու ծայրերով հագիւ իր այցելուներու մատներուն կը դպչի: «Որովհետեւ միսը տկար է, ու փորձութիւնը՝ երևոյթով ամենէն հեռու ճամբաներէն կը թափանցէ մինչև հոգին»: Պօլ Ալէն չը մոռնար երբէք Ս. Գրոց իր ձերուկ պրոֆեսսէօրին սա խօսքերը. «Զգուշացէ՛ք: Կի՛նը կըրակ է ու մարդը յարդ: Իրարու քով եկած չ'եկած՝ անոնք կը բռնկին»: Արբան այս կրակէն չէր ուզեր այրիլ: Փորձութիւնէ խոյս տալու համար, այդ երեք կիներու հետ գլուխ գլխի խօսակցութեան մէջ չը մնալու համար, կ'առաջարկէ պարտէզին մէջ պտոյտ մը ընել: Այցելուն՝ Պօլ Ալէնի պաշտպան կոմսուհին էր իր երկու աղջիկներուն հետ: Արբան յաճախ անոնց տունը կ'երթար. բայց «քանի կը մօտենար իր քահանայական ձեռնադրութեան թւականը, այնքան հեռու կը փախչէր իր այդ բարեկամուհիներէն, ինչպէս կենդանի փորձութիւններէ: «Մայրը՝ արբային միտքը հասկնալով՝ կը լռէր. իսկ աղջիկները բարձրաձայն դիտել կու տային՝ թէ՛ վերջապէս խղճահարութիւնը քիչ մը չափազանց հեռու կը մղէր արբան:

— Հոնք տեսնենք, պարոն արբա, բերնէն փախցուց մեծ աղջիկը՝ Մարգրիտ. — մենք սատանան ենք, ի՛նչ: Քիչ մըն ալ եթէ նեղը մնաք, ձեր մատները օրհնուած ջրին մէջ պիտի թաթխէք ու մեր մօտեցած ժամանակ երեսնիդ պիտի խաչակնքէք:

Պօլ Ալէն, անբարբառ, իբրեւ բողոք՝ միայն չարժուժ մը ուրուագծեց:

Կոմսուհին խօսակցութիւնը շուտով փոխեց.

—Ձեր ձեռնադրութեան օրը որոշուած է. . . հարցուց:

—Երրորդութեան նախընթացը, տիկին, Պատրաստուելու համար երեք չաբաթ միայն մնաց:

Կոմսուհին ալ յայտարարեց թէ՝ իրենք ալ գրեթէ պատրաստած են քահանայական շորերը, շապիկ, շուրջառ, օրար կային:

Ու արբան կը մզուի իր յիշատակներուն: Կոմսուհին տան մէջ իր կարգացած գրքերու մասին՝ որոնց խօսքը կը բանայ Մարգրիտ, Պօլ Ալէն կը խօսի տեսակ մը գայթակղութեամբ. գրքեր, որոնք սակայն սրբութիւն կը հոտէին և ոչինչ ունէին գայթակղեցուցիչ: Բայց արբան իր ապաշխարանքներուն մէջ այնքան խտաւորօն դարձած է որ ամենէն անմեղ գրքերն անգամ իրեն կ'երկին փորձող ու պիղծ: Ու կարգ մը՝ երկինքի սարսափով լեցուած ու փրկութեան կարկառող խօսքերէ յետոյ, կը խնդրէ.

—Օ՛հ, աղօթեցէք Աստուծոյ, որ զիս իր շնորհքովը զօրացնէ...

Զրօսանքի ժամուն աւարտման զանգակը կը հնչէ: Պօլ Ալէն այցելուհիները ճամբու դնելէ յետոյ, իր լսցիկը կը քաշուի:

Երրորդ գլխին մէջ՝ արքային հոգին ալեկոծուած է. հակառակ իր այնքան յուսահատ մաքառումներուն՝ փորձութիւնը ստուերի մը պէս իր քայլերուն կը հետէն: Ու «յեղակարծ կերպով, իր երիտասարդ անցեալի մէջէն, իր ընկճուած՝ բայց անյազ մտէն, չղթաչազերծ մակընթացութիւն մըն է որ բարձրացաւ, մակընթացութիւն մը որ իր անբժութեան դիւրաբեկ աշտարակը կը ձեռնէր: Տիկին դէ-գ'էրգուայի և իր աղջիկներուն այցելութիւնը՝ իր մէջ յարուցած էր մարմնական պատկերներու յորձանք մը: Այդ պատկերները՝ յոգնախուռն, աղաղակներով և ժպիտներով, կիրքի կոչերով և հեշտանքի պարուրումներով ոտքի կը կանգնէին: Իր խելայեղ գլխուն մէջ մոլեգնօրէն ցոփութեան արշաւումներ կը կատարուէին: Շրթունքները՝ պաղատագին Ave Maria-ի սպիտակ խօսքերը մըմնջեցին: Բայց ամթի ուրուականները չէին փախչէր: Սարսափահար մնաց, չը համարձակուելով նոյնիսկ ձայնը բարձրացնել, պոռալ դէպի Աստուածամայրը, որովհետեւ դատաւարտուած Հրեշտակներու ծիծաղներ կը լսէր հոգիին խորէն և պագշտ ձեռքեր կը տեսնէր որ Կոյսերու Կոյսին վերարկուն կը բզկտէին, չըջագեհատը կը խլէին ու անոր սուրբ մերկութիւնը կը բանային, կը ցուցադրէին:

Դէմքը ծածկեց և համակերպեցաւ:

Շատ անգամներ իրեն սորվեցուցած էին որ՝ այդ տեսակ յարձակումներէ յաղթական ելլերու ապահով մեթոդը՝ ճակատ ճակատի չը դիմադրելն էր: «Հեղեղը կը քշէ կը տանի այն՝ որ կ'ուզէ իր հոսանքը կասեցնել: Գլուխը մակերևոյթին վրայ բռնելով՝ պէտք էր թոյլ տալ որ տիղմի ալիքը անցնի»:

Ու ինքզինքը խստօրէն յանդիմանելէ, ամեն յանցանք իրեն վերագրելէ յետոյ, «քանի որ ինք իր ձեռքով խառնած էր իր տիղմը և իր հոգիին զոնները՝ յետ-կէսօրեան այդ խօսակցութեան միջոցին բաց ձգած էր յոյզերու, բորբոքումներու առաջ...» ստորջացաւ: Ու պառկելէ առաջ, իր ուսուցիչներէն ծեր քահանայի մը խոստովանեցաւ, ինքզինքն ամբաստանեց: Քահանան առանց ընդհատելու մօտիկ ընկէլէ յետոյ՝ «Գնացէ՛ք խաղաղութեամբ, որդեակ» մրմնջեց: Արբան պառկեցաւ ժամերով՝ անկողնին վրայ թաւալեց իր այրող մարմինը: Հազիւ քուն մը տած՝ անսիւքներ պաշարեցին իր միտքը: Բայց անբիծ տեսիլքներ:

«Անմեղ թևեր զինքը կը գրկէին. թարմ չրթունքներ զինքը կոյս համբոյրներով կը զինովցնէին: Իր յոգնած գլուխը՝ խաղաղող ծոցերու, փայփայիչ հերերու մէջտեղ կը հանգչէր, որ իր ճակտին վրայ հրեշտակային հեշտութիւններ կը հոսեցնէին: Ու երկինքէն ամբծութիւն կը ձիւնէր, երկրէն ճերմակութիւն կը ծլէր: Իր մարմինը՝ փառահեղ, բոլորովին հոգեկանացած՝ հոգեզմայլանքէ կը ճաճանչէր...»

Պօլ Ալէն՝ յաջորդ գլուխներուն մէջ իր մանկութեան օրերուն կը դառնայ, իր պատանեկութեան յիշատակները կը քըրքրէ: Ծնողքին մահուընէն յետոյ, հօրեղբօր կնոջ կողմէ հիւրընկալումը կը պատմէ. կը նկարագրէ այն չրջապատը՝ ուր ապրեցաւ երեք տարի, մեկամաղձոտ, քիչ անգամ խառնուելով իր զարոյցի ընկերներուն, անյազ հետաքրքրութեամբ մը թաղուելով գրքերու մէջ:

«Օր մը, կէս-օրէ յետոյ, մինչդեռ պարտէզի կեռասներնէն մէկուն վրայ մագլցած էր, պատին միւս կողմը փոքրիկ աղջիկ մը նշմարեց, որ՝ երկու ձեռքերը գլխին տակ, առւոյտի արտի մը մէջ կռնակին վրայ երկնցած էր: Կարմիր ծաղիկներով առւոյտին կանաչութեան վրայ իր մազեր ու հիւսքերը իրեն սև բարձ մը կը չինէին: Անշարժ ու անխօս՝ Պօլ Ալէնի կեռաս լափելը կը դիտէր: Ինք ալ աղջկան նայեցաւ: Իրենց աչքերը իրարու հանդիպեցան, ու երկուքը մէկ խնդացին: Իրարու հետ ծանօթացումը կատարուած էր: Հօրեղբօր կնոջ կեռասները պատէն անդին անցան ու կեռասներէն յետոյ՝ եղբօր սրտին:

Միշտ համր ու ժպտուն, երկու երեխաները իրար համըռնեցին, Յետոյ, վերջապէս, խօսակցեցան»:

Մարի Պարզս իրեն պէս որը մըն էր, իր մամուն կողմէ հաւաքուած: Իր կնքահայրը՝ և պատմուածին նայելով՝ ինչպէս նաև իր հայրն եղած էր՝ արեղայ մը: «Եւ արդէն, այդ միևնոյն պատմութեան համեմատ, արեղաները, ամեն ժամանակ, Սէն-Միշէլի մէջ և շրջակաները՝ այդ տեսակ շատ «սան»-եր ունէին»:

Պօլ Ալէն սիրեց փոքրիկը գործովու: Անոր ծաղկեփունջեր կապեց: Ձեռք ձեռքի պատեցին փողոցներուն, մարդագետին ներուն մէջ, երջանիկ՝ փոխանակուած յաճախակի համըռնեղէն: Հինգ վեց շաբաթ ետք փոքրիկը իր ազգականներուն կողմէ Պարիզ կանչուցաւ: Պօլ Ալէն լացաւ քիչ մը ու նորէն իր մենութեան համակերպեցաւ:

Տեղական քահանային միջոցով՝ Սաբլ դ'Օլօնի պգտիկ սեմինարիան դրուեցաւ, երբ հազիւ տասը տարեկան կար: Նոր միջավայրին նախ անընտել, հետզհետէ վարժուեցաւ: Արձակուրդ ամիսներուն կը դառնար Սէն-Միշէլ՝ սեղմուած իր կէս-կղերականի վերաբերուն մէջ, որ զինքը «աշխարհէ կտրուած՝ դուրս վռնդուած էակ մը կը դարձնէր»:

Այս վիճակէն նախ չը նեղուեցաւ: «Բայց երբ 16 տարեկան եղաւ, զինքը ոտքէն մինչև գլուխը պարծերող սուգի այդ տոպրակը իր վրայ ճնշեց, զինքն այրեց»:

Յաճախ դաշտերը պտոյտի կ'ելլէր: Մարդիկը արեին տակ, բաց կուրծքով էին: Կիներու թեւերն ու սրունքները մերկ էին ու իրենց ազդերուն վրայ հազիւ ամբցուած կարճ jupe մը կը կրէին. իրենց իրանը ծածկած էին չապիկով մը՝ որուն կտաւը՝ իրենց մարմնի կորութիւնները յստակօրէն կը գծագրէր: Ասիկա սեմինարիականին 16 տարիներուն համար «բիրտ յայտնութիւն մը» եղաւ: Ուստի և կ'երթար կու գար, կը սլքտար ցորենի խուրձերու, յարդի դէզերու շուրջը: Իր այդ թափառումներու միջոցին, սանդի մէջ ցորեն ծեծող թարմ աղջիկ մը՝ վերջապէս, իր անցած ժամանակը գլուխը դարձուցած ու իրեն նայած էր մասնաւոր հաճոյակատարութեամբ մը:

«Իրիկուն մը նորէն նշմարեց այդ գեղջկուհին որ երկանաքարի մը ստուերին տակ նստած էր տաքէն ու յողմութենէն կասկարմիր կտրած: Բազուկներով կուծ մը օդին մէջ բարձրացուցած՝ ջուր կը խմէր: Առանց երկար բարակ մտածելու, անոր կողքին նստաւ, ու երբ աղջիկը կուծը վար դրաւ, սկսաւ ինքը անոր շրթունքներէն խմել: Աւելի երջանիկ քան բարկացած՝ գեղջկուհին ինքզինքը թոյլօրէն կը պաշտպանէր»:

Խոսակցութիւնը ծայր տուաւ, երկարեցաւ, ու ցորեն ծեծող աղջիկը այդ իրիկունը ալ ցորեն չը ծեծեց»:

Պօլ Ալէն դարձաւ գիւղ, խելացնոր, կէս անգիտակից վիճակի մէջ: Ի՞նչ էր զգացածը՝ ո՛չ հաճոյք և ո՛չ զղուանք: Երիկունան աղօթքի ժամուն միայն անցած դարձածի մասին յստակ հասկացողութիւն ունեցաւ: Ու իր հոգիի սոռալին չարժումը ոչ թէ անկեղծ զղումը, Աստուծոյ ներողութիւն խնդրելը եղաւ, այլ շուարում, վախ ու ինքզինքին դէմ բարկութիւն: Ի՞նչ ընելու էր: Խոստովանել իր մեղքը: Մտքէն անգամ անցընելու չէր այդ բանը, որովհետեւ խոստովանահայրը անպատճառ մանրամասնութիւններ պիտի պահանջէր, ու ամեն ինչ երևան պիտի ելլէր: Հապա իր կոչումը: Արդեօք ջուրն ընկած չէր: Մեղքով թաթառած ինչպէ՞ս կարող էր Աստուծոյ ներկայանալ: Եւ յետոյ ի՞նչպէս պիտի համարձակէր իր զոհին հեգնական ու ամբաստանող նայուածքները դիմագրաւել այն պահուն, երբ խորան պիտի բարձրանար պատարազ մատուցանելու: Հապա եթէ հանգիստեաններ ունեցած ըլլար: Այս ամեն ճշող, ճզմող «հապա»-ները քանի մը օր զինքը հալածեցին: Վերջապէս հանգարեցաւ, ինքզինքը դտաւ: Խոստովանելու քաջութիւնը չ'ունեցաւ, բայց զսպեց նաեւ իր ներքին ըմբոստացումները, ընկճեց իր սանձարձակ ցանկութիւնները որ իրեն կը պոռային.

—Քանի որ ամեն բան կորսուած է, քանի որ քահանայական կոչումդ ջուրն ընկած է, օգտուէ՛ ու կրցածիդ չափ վայելէ...

Արձակուրդի օրերը վերջացած ըլլալով՝ սեմինարիան իր դռները բացաւ Պօլ Ալէնի առջև: Սովորութիւն էր որ դասերը սկսելէ առաջ, սեմինարիականները քանի մը օր ինքնամփոփումի յատկացնէին՝ որու միջոցին անընդհատ աղօթքներով, վերացումներով ու խոստովանութիւններով կը սրբէին իրենց միտքը «աշխարհական կեանքի պղծութիւններէն», անկէ կը վանէին «զուարճութեան ուրուականները»: Այդ տարին այս տեսակ մարզանքները վարելու համար երիտասարդ զոմինիկեան մը՝ հայր Սէվուենը՝ հրաւիրուած էր:

Կրօնականի երկու տիպար կայ: Մէկը՝ ճգնաւորի մը պէս խտտակեաց, երկնքի դաղափարովը միշտ հալածուած, աշխարհական վայելքներու կատաղի թշնամի, իր շարժ ու ձևերուն մէջ ժլատ, թուլացումներու, մոլորումներու աններող, անիծող, նզովող, դժողքի կրակներովն ու շանթերովը զինուած, սպառնալից ու ահաւոր: Միւսը՝ աշխարհականի և կրօնականի խառնուրդ մը. ընկերութիւններէ, կեանքի զուարճութիւններէ Մայիս, 1903.

չը փախչող, խօսող, խնդացող, խնդացնող, չարժ ու ձևերու մէջ չռայլ ու պերճախօս, երկինքը երկրին հետ հաշտեցնող, ներողամիտ, հայրական ու միշտ հաճոյակատար: Հայր Սէվոնն երկրորդ կարգի կղերականներէն էր:

Պօլ Սլէն դիմեց ուղղակի իրեն ու անհաստատ, դողդոջուն ձայնով մը անոր պատմեց վերջին ամբասներու իր խռովքները, զինքը պաշարող փոթորիկները, իր կամքին թուլացումը, իր ամբողջ էութեան ջղագրգիռ ծառացումը ու վերջապէս իր անկումը: Յետոյ պատմեց իր անձին դէմ զգացած բարկութիւնը, ապագայի նկատմամբ զգացած վախերն ու անստուգութիւնները:

«Արեղան մտիկ կ'ընէր անշարժ, ճակատը աջ ձեռքին վրայ յեցած: Երբ խոստովանանքը վերջացաւ, բազումները երկարեց, բռնեց Պօլ Սլէնի գլուխը, մօտեցուց իր գլխին ու քունք քունքի տուած՝

— «Որդեակ իմ, ըսաւ մեղմօրէն, գգուանքի և հաստատակամութեան չեչտով մը, մեղանչեր էք: Բայց ինձի կը թւի թէ մեղքի գարշութիւնը, անով Աստուծոյ դէմ եղած նախատինքը չէ որ ձեզ տակնուվրայ ըրած է: Աստուած՝ ձեր խղճահարութիւններուն և մտատանջութիւններուն մէջ հաղիւ երկրորդ տեղը կը բռնէ: Ձեր մասին միայն անհանդիստ էք: Ձեր ամենին սարսափելի թշնամին ձեր միտք չէ ուրեմն, այլ ձեր մեծամտութիւնը: Անգիտակցաբար, անշուշտ, դուք ձեզ բացատրիկ էակ մը կը նկատէք: Դուք ձեր թանգաղին անձին համար կանգնած էիք ձեր ներքի դին պատուանդան մը, ուր ձեր ետը իր կնգումի վերարկուն մէջ փաթաթուած կը գահակայէր: Մենք փտութիւն ու անարգութիւն ենք միայն, որդեակ... Լաւ թափանցուեցէք այս մտածումովը թէ մեղանչելով՝ դուք ձեր բնութեան համեմատ ծաղկեցաք, ինչպէս վարդենի մը՝ որ իր վարդը կու տայ: Սորվեցէք ինքզինքնիդ ճանչնալ և յետոյ նետուեցէք, խառնուեցէք Աստուծոյ զօրութեան մէջ...»

Հ. Սէվոնն այսպէս ժամերով շարունակելէ յետոյ, արձակեց մեղաւորը իր մեղքերէն: Ու այնուհետեւ խոստովանահայր և խոստովանող մտերիմներ եղան. նոյն օրն՝ ինչպէս և յաջորդ օրերը՝ իրենց խօսակցութիւնը՝ խոստովանքի ու խրախուսանքի, խրատի կրկին ձևին տակ շարունակուեցաւ, երկարաձգուեցաւ: Եւ երբ հ. Սէվոնն Սաբլ-դ'Օլոնի սեմինարիայէն հեռացաւ, «կերպարանափոխութիւն մը կատարուած էր Պ. Սլէնի մէջ, բոլորովին նոր բան մը ծնած էր անոր մէջ: Արեղան անոր մէջ արթնցուցած էր Յիսուս—Բրիտանը»:

Բայց այս Բրիտոսը «բանաստեղծութեան և գործվանքի Բրիտոս մըն էր: Գրականութենէ հասկացող և տկարացումներ ունեցող երիգասարգի մը Բրիտոսը...»

Պօլ Ալէն փոքրիկ սեմինարիայէն անցաւ Լիւսոնի մեծ սեմինարիան: Այստեղ միջնորդը աւելի ճշշող ու խիստ էր:

«Վաղեմի շէնքին բայց դռնէն ներս մտած չը մտած՝ կը նկատես սանդուխներէն մագլցող ու շտապագին իջնող, պատերու երկայնքին սահող, խեղդուած ձայնի մրմունջներով, միին նրբանջներու մէջ խորասուզուող ֆարաջաներու (soutane) երթևեկը: Ուրուային լռութեան մէջ սև չրջիւն մը»

Իրեն նշանակած խղիկը բարձրացաւ. «նեղ, հազիւ մէկ հոգինոց սենեակ մը՝ ուր՝ դռան ետեւ, փայտի չորս ոտքերու վրայ անկողինը գետեղուած էր, բարակ, խոտէ անկողին մը: Գրքերը կարգաւ շարեւէ, նոր լեցուած ջրի կուժը պատուհանի բացուածքին դնելէ յետոյ, անկողինը յարգարեց: Պարտէզին մէջ մեռած տերներու կարմիր դէզեր ասդին անդին կը բարձանային. խոնաւ մշուշին մէջ խնձորենիները կը քնանային: Պատուհաններու առջև ճրագի լոյսեր կը զողտօջէին: Ծառուղիին միւս կողմը՝ վանքի մը մատուռին զանգակը զօղանջեց տխրօրէն: Վայրաշարժի (locomotive) սուլումներ լռութիւնը պատուեցին. շոգեկառքերում թաւալում մը իր ժխորով լեցուց մերձակայ կայարանը: Յետոյ, խաւարին մէջ, պղտիկ, կարճ ճիչերու, պղտիկ, խոպոտ տրտունջներու անկապ միօրինակութիւն մը լսուեցաւ. փոքր աւագաններու մէջ գորտերը կու լային:

Սիրտը ակամայ անձկութեամբ ուռած՝ Պօլ Ալէն հեծկըլտանքներու մէջ պայթեցաւ: Թեկերը առաջ կարկառած՝ գլուխը վերմակի մէջ մխեց ու ընկաւ անկողինին վրայ: Յուրտ մը կը թափանցէր զինքը, մարմինն ու հոգին կը սառեցնէր: Բան մը իր մէջ կը խորտակուէր. յանկարծական խղում մը տեղի կ'ունենար կեանքին ու իր մէջ: Քիչ յետոյ սեմինարիայի դռները փակուելով՝ զինքը իր խղիկին մէջ պիտի թաղէին, ինչպէս գերեզմանի մը մէջ: Իր շուրջը գտնուող բոլոր խղիկները՝ անսահման դամբարանի մը նեղ ու համր խորչերուն չէին նմաներ: Եւ իրենք՝ այդ խղիկներուն մէջ արգելափակուած կեանքեր, կենդանի մեռելներ չէին:

Պօլ Ալէն լացաւ երկարօրէն...»

Իր թուլացումին համար ամօթահար եղած՝ անմիջապէս ուղղուեցաւ, ոտքի կանգնեցաւ: Խորհեցաւ որ ինքը մարմնով պիտի մեռնէր, այն, բայց յարութիւն պիտի առնէր հոգով: Սեմինարիայի զանգը հնչեց: Այդ րոպէին բոլոր դռները շառաչածայն բացուեցան: Հետեւեցաւ ֆարաջաներու հոսանքին որ

դինք մատուռ առաջնորդեց: «Խորանը կը չողչողար: Ֆարաջաւորները աթոռներու վրայ շարուեցան, ու բոլոր գլուխները կախ ընկան: Երգեհոնը քանի մը եղանակներ հնչեցուց, յետոյ մեծաւորը՝ սկիհին առջև ծնրադիր՝ Veni Creator-ը բարձրաձայն երգեց: Հարիւր երիտասարդ միաբերան երգեցին այդ պաղատական հոգևոր մեղեդին՝ զօրութեան և կեանքի էակին ուղղուած այդ աղաչաւոր կոչը»...

Բայց հետզհետէ իր յոյզերն ու խանդարորդութիւնները մարեցան: «Այսուհետև իր կեանքը երազանքներու վրայ չէ որ պիտի կառուցանէր, այլ վարդապետութիւններու վրայ»: Իր խղճի վարիչը հ. Սէվոսեի հակապատկերն էր: Աբբա Վաննո՝ վրէժխնդիր երկնքի մը առաքեալն էր: Առաջին անգամ, երբ անոր սենեակէն ներս մտաւ, այնքան խեղճ ու անշուք գտաւ, որքան աշակերտներու սենեակը:

«Վաննո արքան նստած էր սպիտակ փայտէ սեղանի մը առջև, աթոռի մը վրայ՝ զոր ինքն անձամբ շինած էր: Իր նոր խոստովանորդիին վրայ սևեռեց երկու պզտիկ աչքերը՝ որ կը փայլատակէին պոկուած յօնքերու մացառութիւն տակ: Իր ամբողջ դիմագծութիւնը ճգնումի հետքերը կը կրէր: Կամքի մաքառումները իր դէմքին վրայ խորշումներ և կարծես սպիւններ փորած էին: Երկու մեծ գծեր կ'ափսէին իր ճակատը, անոր վրայ լայն խրամատներ կը բանային: Սնարբիւն մորթ մը՝ անոր այտերու դուրս ցցուող ոսկորներուն կը փակչէր: Զայնը՝ յաւիտենական թրթռումի, ներքին տենդի սարսուղ տաքութեան պէս բան մը կը պահէր իր մէջ: Ջղուտ ու մարակող ձայն մը՝ որ հմայող ու գրաւող քաղցրութեամբ մը պարուրուած էր սակայն: Ժպիտք՝ որ երբեմն կը լուսաւորէր իր նուրբ չրթունքները, կարծես հոգիի խորհրդաւոր խորութիւններէ ժայթքած փայլակ մըն էր: Այդ քահանան՝ մտածողութեան վրայ ձևակերպուած մարմնի մը հոյակապ օրինակը կը ներկայացնէր: Իր միսը կը ճառագայթէր՝ անդադար Աստուծոյ ներկայութեամբ ապրուած քսան տարուան կեանքի մը գրոյմէն: Այդ մարմինը, այդ միսը՝ գեղեցիկ էր, մարդկային գեղեցկութեամբ՝ և համբօրէն խտացած աստուածային գեղեցկութեամբ»:

— Դուք հոս եկաք, սիրելի որդեակ, ըսաւ Պօլ Ալէնի, որպէսզի պատրաստուէք Եկեղեցիին մէջ մտնելու: Սնտարակոյս դուք կնուէրով մտած էիք արդէն անկէ ներս: Բայց մարազորք ջրով ու սուրբ միւսոնով օծումը՝ ձեզի տեղ տուած էր հաւատացեալներու մէջտեղ միայն: Դուք պարզ ոչխարներէն մէկն էիք այն հօտին որ ժամանակի կարճ արքայադէպի մէջէն կ'ընթանայ դէպի Քրիստոսի յաւիտենական չքեղութիւնը: Դուք

կը հաւատարմօրէն հիմա որ՝ Աստուած ձեզ ընտրած է՝ այդ հօտի մէկ մասը վարելու համար: Դուք կը լսէք ձայն մը՝ որ ձեզ կը հրաւիրէ հաւատացեալներու շարքէն ելլել ու հովիւ գաւազանը ձեռք առնել: Սովորող եկեղեցիէն՝ դուք կը վաճառէք մանկ սովորեցնող եկեղեցիին մէջ ու նստել վարդապետներու (docteur) աթոռին վրայ»:

«Վաննօ արքան միշտ Պօլ Ալէնը կը դիտէր: Զեռերը սեղանին եզրերէն վրայ խաչաձեւած, նիհար մարմինը՝ սաստիկ երկիւղածութեամբ սրունքներուն վրայ քաշած ֆարաջային մէջ ալեծուփ՝ արքան տեղէն չէր շարժեր: Սեմինարականը՝ մաղխապաճի մը պէս՝ անոր աչքերուն յամառ բոցն ու շրթունքներուն արագ երթեկը միայն կը դիտէր: Անոր բառերը խղիկին ինքնամիտօք լսութեան մէջ նոյնքան թափանցող ու ծակծկող էին, որքան նայուածքները, ու նմանապէս այդ բառերը պայծառ ու անուշ երաժշտութեան մը պէս փաղաքուշ էին»:

«Վաննօ արքան կը խօսէր կատարեալ պարզութեամբ, առանց սեթեւեթի: Իր խօսքը մերկ ճշմարտութեան գեղեցիկ փայլն ունէր: Իր խոստովանորդին կը գրաւուէր, անձնատուր կ'ըլլար: Պաղ խանդավառութիւն մը՝ որուն մէջ զգայականութիւնը դեր չ'ունէր, այլ ուղեղը, հմայական խանդավառութիւն մը՝ Պօլ Ալէնը հեղհեղէր լեցնէր: Տեսնելու, հասկնալու, դատելու արբելութիւնը կը զգար: Ինչպէս՝ երբեմն հայր Սէվոնի հետ խօսակցութեան ժամանակ, իր միտքը՝ վեհաշուք ու անորոշ պատկերներով քաղցրօրէն ու քնքշօրէն չէր յուզուեր: Ո՛չ, իր զգայարանները կարծես կը բթանային, կ'աւրուէին: Հիմա իր զգայարաններէն խոյս կու տար, իր անձին կտտարեալ գիտակցութեամբ սաւառնելու համար լոյսի մէջ: Վաննօ արքան կ'ուզէր Պօլ Ալէնը հիացնել այդ ուսուցանող եկեղեցիին մեծութեամբը, որուն ձայներէն մէկն ալ ինք կոչուած էր ըլլալու, հոգիներու փրկութեանը կամ զժբախտութեանը համար»:

«Աստուած առաջին օրերու անմեղութեան մէջ խօսեցաւ, Ինքզինքը յայտնեց մարդուն: Սերունդէ՛ս, սերունդ փոխանցուեցաւ աստուածային խօսքը, ջերմեռանդօրէն պահպանուեցաւ, ինչպէս նախնի խորաններու սրբազան կրակը: Անշուշտ անիկա քիչ մը աղաւաղուեցաւ հեթանոսական դարերու խռովքին մէջ: Բայց Քրիստոս եկաւ անոր դարձնելու իր նախկին մանկութիւնը: Այնուհետեւ ճշմարտութեան շահը սփռող ուժեղ և սփռող զօրունեցաւ երբէք: Անիկա կը տիրապետէ խաւարին վրայ որ կը բարձրանայ մարդկային ստույգութեան խռովայոյզ ծովէն: Անսխալ եկեղեցին, որուն անսրբալ գլուխն է պապը, կը ճառագայթէ աշխարհի վրայ»:

— «Սիրեցեալ որդեակ, կը շարունակէր արքա Վաննօն, դուք չէք կարող տակաւին հասկանալ ինչ որ անսխալ եկեղեցին կը ներկայացնէ մարդկութեան համար: Ճանցած ըլլալու էք, թերեւ, քանի մը վրդովումներ, բայց դուք կ'անգիտանաք տարակոյսի անձկութիւնները, ճշմարտութիւնը փնտրող մտքին հոգեվարքները: Սառնոց անկէ ընկճուելու, որովհետեւ իմ հաւատքս զիս փրկեց, ես անոր ամբողջ անաւորութիւնը չափեցի: Պարտաւ ինք ընդհանուր փորձութիւններէն ազատ չի կացուցաներ, ու տառապելով է որ կը սորվինք գիտակցիլ մեր ողորմելիութեան ինչպէս մեծութեան մասին: Ահ, մարդը ճշմարտութեան անօթութեամբը, Աստուծոյ անօթութեամբը կը տառապի: Ինքն իր գլխուն թողուելով՝ անիկա իր տառապանքը միայն կը սաստկացնէ, սխալին ամեն փուշերովը իր ոտքերն ու ձեռքերը կը բզկտէ, ճակատը կը ջախջախէ ամեն առեղծուածներուն դէմ: Եկեղեցին այս պարագային մէջ գինքը կը խրատէ, որ խաղաղութեամբ շարունակէ իր ճամբան՝ առանց իր ուր երթալը գիտնալու մասին անհանգիստ ըլլալու, ու պառկի ճամբուն եզերքը, եթէ ծաղկի կամ կակուղ խոտի անկողինի մը պատահի: Աստուած բարձրաձայն կը պոռայ մարդուն աղիքներուն խորերէն: — Պէտք է զիմեղ եկեղեցիին: Եկեղեցին գիտէ խաղաղութեան առաջնորդող ճամբան. ան կը բաշխէ իմացական հացը որ կեանք կու տայ: Եկեղեցին գերբնական ընդունարանն է, անպակասելի լոյսի հոցը, որով կը կերակրուի ու կը մխիթարուի մարդերու ցաւադին միտքը: Որդեակ, օր մը դուք պիտի գիտնաք այն՝ ինչ որ կը բարբախէ ու կը թրթռայ, այն՝ ինչ որ արցունքով կարենի ու արբշտութեամբ կ'երգէ այս բառին մէջ. ստուգութիւն: Դուք պիտի գիտնաք, թէ ինչ երջանկութեամբ կը սարսռայ այն մարդը որ կարող է ըսել. Գիտեմ: Ու պիտի հասկնաք թէ հոգ կը կայանայ միակ վախճանը, միակ նպատակը, որովհետեւ մտքի կատարներուն վրայ գիտութիւնը կը խառնուի սիրոյ, և թէ գիտնալն ու սիրելն է ամբողջ կեանքը»:

«Արքա Վաննօ կարճ դադար մը առաւ: Յետոյ նորէն սկըսեց, նուազ հանդիսաւոր և վարդապետական, բայց միշտ յոռւաժ շեշտով մը.

— «Կ'ուզէք քահանայ ըլլալ. դուք կ'ուզէք մարդերու ուսուցիչներէն մէկն ըլլալ... Երբեմն կանգ առած՝ զիտած էք փոքրիկ երեխաներու համար մայրերու և ստնտուներու ցոյց տուած հոգածութիւնը: Անոնք՝ անոնց ամեն շարժ ու ձեւերուն վերայ կը հսկեն, ուշադիր են անոնց ամեն քայլին: Անոնց ճիշդը կը խաղաղեն ու զանոնք կ'օրօրեն, կը քնայնեն:

«Եկեղեցին ճշմարիտ մայրն է. եկեղեցին մարդերու մեծ

օրօրողը, քնացնողն է։ Պզտիկ տղաքներու պէս՝ մարդիկը կը յուզուեն, չարժ ու ձևեր կը դժեն, բազուկներն կ'երկարեն։ Անոնք վերը փայլող արեր կ'ուզեն։ Կը վազեն ետեէն ու սայթաքելով կ'իջնան։ Եկեղեցին անկումները կը կանխագուշակէ կամ կը բժշկէ։ Եւ յետոյ, երբ պզտիկ տղաքները իրենց պզտիկ ձեռներով արեւ գրկիյ չը կարողացած ըլլալուն համար կու լան, եկեղեցին զանոնք կ'օրօրէ, որպէսզի քնանան ու աւելի զօրանան, վաղը նորէն դէպի արեւ քալելու համար... Ահ, մտքիս առջև կը պատկերանան իսրայէլի վրանները, հովտին մէջ ցցուած եկեղեցիի շապիտակ տաղաւարները իրիկուան անդորրութեան մէջ։ Վրաններու տակ մարդիկը քնած են իրենց յոգնութեան ու պատրանքի բարձին վրայ։ Ժողովուրդի հովիւներն ու քահանաները աղօթքի մէջ կը հսկեն։ Արշալոյսը ծագելուն քահանաներն ու ժողովուրդի հովիւները պիտի դիտան ըսել հաւատքի արիացնող խօսքերը։ Յետոյ վրանները պիտի ծալին ու ձեռք պիտի առնին նորէն ստոյգ ճամբան՝ Աստուծոյ մերձենալու համար։

«Պօլ Ալէն երկարօրէն խորհեցաւ այս առաջին տեսակցութեան վրայ։ Տեսաւ թէ՛ Վաննօ արբան հաւատքի և հրաժարումի մէջ միայն տնկած է լուսաւոր ուրախութեան ծառը որ իր հողիին վրայ լոյսի հետ խաղաղութիւն կը հոսեցնէ։ Անոր նմանելու, անոր պէս քահանայ մը ըլլալու համար պէտք էր ուրեմն սկսել իր մէջ բնութիւնը՝ այսինքն մեղքը և մեղքին հակուած ջնջել։

«Այդ մեղքը ամեն բանջարակած էր—բանականութիւն, կամք, զգայարանքներ։ Աշխատանքը շատ ծանր պիտի ըլլար։

«Շուտով խոսք ըմբոստացումներ գոռացին սեմինարականի ուղեղին մէջ։ Ինքզինքը կը կշտամբէր, կատաղօրէն իր դէմ կը պատճառարանէր։ Բայց իզուր. չէր յաջողեր իր մտքին բողբոսները խեղդեր։

«Առտու մը, դասէն յետոյ, անակընկալ կերպով վաղեց Վաննօ արբայի մօտ։

—«Աս ինչ բան է, հայր, ես այլեւ ոչինչ չեմ հասկանում, ըսաւ անոր... Մեզի կը սորվեցնեն թէ քրիստոնեան գերբնականացած մարդն է, ամբողջ մարդը աստուածային չնորհով և հաւատքով օժտուած։ Ինձի կը թւի սակայն, ընդհակառակը, որ հաւատքը կը ջնջէ մարդը, անոր տեղ դնելու համար չը դիտեմ ինչ։ Որովհետեւ, վերջապէս, հաւատքը կ'ուրանայ, կը ջնջէ բանականութիւնը։

«Աբբա Վաննօ՝ առանց յուզման որ և է նշանի մտիկ կ'ընէր։ Անշուշտ վարժուած էր այս տեսակ յարձակումներու և

ինքն իսկ՝ ժամանակով ըրած էր այն միևնույն առարկութիւնները՝ դորս իրեն կ'ուղղէր այժմ Պօլ Ալէն այնքան յարձակողական բառերով:

«—Կաթոլիկ վարդապետութիւնը (dogme), շարունակեց սեմինարականը, ամբողջապէս հիմնուած է Յայտնութեան վերայ. Աստուծոյ հեղինակութիւնը, ահա ամեն բանի առաջին և վերջին խօսքը: Այն բոլոր these-ները որ մեր առջև կ'ընդլայնին և կը ջանան մեզի հաստատել, ապացուցանել, աստուածաշնչական բնագրի երկար չարքեր, Ս, Հարց և Վարդապետների քաղաածքներ, ժողովներու Վճիռներ են միայն, որոնց ապացուցումը եղած լինցած է արդէն: Հազիւ երբեմն կը հաճին երկշոտօրէն բանականութեան քանի մը ապացոյցներ առաջ բերել: Պրոֆեսսէօրը կը զգուշանայ անոնց վրայ ծանրանալու, և մեր ձեռքը արուած խոշոր հատորները այդ ապացոյցներու մասին կամ ոչինչ չեն պարունակեր և կամ ծանօթութեան ձեին տակ, էջերու ստորեր, պղտիկ գրերով՝ հազիւ քանի մը բառեր: Այդ ալ, եթէ խորը իշխենք, պիտի տեսնենք թէ՛ պարզ զիջողութիւն մըն է գոր կարմրելով կ'ընեն՝ այդ տեսակ բաներով շահագործողութիւն մտքերու հետաքրքրութիւնը գոհացնելու համար!... Ու այդ բանական կոշուած ապացոյցները գէթ բանաւոր ըլլային: Դուք գիտէք արդէն անոնց ճրթէքը: Աստուածաբանները չեն բաւականանար բանականութիւնը արհամարհելով և անոր (Յայտնութեան) հետ վարուելով՝ իբրեւ խոնարհ սպասուհիի հետ որ իրաւունք չ'ունի երբեք իր տէրը քննադատելու: Երբ այդ արհամարհուած բանականութեան ձայնը շատ բարձր հնչէ ու բոլորովին յայտնի երևի որ ճշմարտութիւնը կը պաշտպանէ, աստուածաբանները անոր բերանը կապելու, զայն խեղդելու համար ոչինչ չեն խնայեր: «Աստուած այդպէս ըսաւ,» կը բացագանչեն ... Ա՛հ, շատ արգահատելի է Աստուած: Անիկա երբեմն տարօրինակ յուշարարներ, եղկելի քարտուղարներ ունի: — Ուրդեակ, ընդհատեց արքա Վաննօ, մի՛ հայնոյէք:

«Պօլ Ալէն լռեց, ոտքի ելաւ ու սկսաւ քալել խղիկին մէջ: Այնքան յուզուած էր որ հակառակ իր վարիչին համար ունեցած յարգանքին, անկարող եղաւ ամբողջովին մը վրայ անոր առջև անշարժ նստելու: Իբրեւ իր հաւասարին հետ՝ կը վիճէր: Անկեղծ իմացականութեան մը աղաղակները նոյնութեամբ ու անալալ կ'արձակէր.

«—Ձեմ ուզեր հայնոյել, շարունակեց. բայց, կը պաղատեմ ձեզի, պատասխանեցէք, ի՞նչ բանի վրայ հիմնեմ իմ ստուգութիւնս: Դուք կը պնդէք թէ իմ բանականութիւնս անկարողութիւն է միայն, դուք անոր կ'արգելէք աստուածային խօսքը

քննել, ստուգել: Այդ բանը մեղք մըն է: Եթէ կասկած մը ծագի մտքիս մէջ, մեծամտութեան փորձութիւն մըն է: Պէտք է որ ես բանականութեանս հետ վարուեմ ուրեմն, ինչպէս անասունի մը հետ՝ ու զայն խորակեմ՝ եկեղեցական անսխալ բեմի ստեփն տակ, տաճարի սայալատակին վրայ: Զեր բաժը այս է, այնպէս չէ... Լաւ, ուրեմն ես չեմ հասկնար: Ո՛չ, չեմ հասկնար: Որովհետեւ միշտ բանականութիւնս է որ վերին իրաւասութեամբ կը դառէ: Բանականութիւնս է որ պէտք է համոզուի թէ հարկաւոր է հրաժարիլ և զոհուիլ: Բանականութիւնս է որ կը վճռէ թէ՛ իրապէս Աստուած ըսաւ թէ չըսաւ: Ինչո՞ւ, եթէ բանականութիւնս միւս ամեն պարագաներուն մէջ անբուժելի կերպով կոյր է, այդ կէտերուն մէջ միայն յատուկ պիտի տեսնէր: Շիտակը, ուղիղ տրամաբանութեամբ, ասիկա հասկանալի չէ: Ընդհանուր տարակոյսը, մահը, մտքի բացարձակ ոչնչութիւնն է որ կը քարոզէր: .

«Վաննօ աբբան կը ժպտէր հայրական ժպտով մը: Երբ Պօլ Ալէն գաղբեցաւ խօսելէ,

«Կը սիրեմ այդ գեղեցիկ ըմբոստացումները, որդեակ, ըսաւ: Անոնք ինձի ցոյց կու տան որ Աստուած ձեր մէջ կը շարժի ու ձեզ կը զբաղեցնէ: Ան ձեզ կը պահանջէ. ու դուք իրը պիտի ըլլաք: Բայց Ան կը պահանջէ որ դուք գիտակցօրէն նուիրուիք իրեն: Երբ ձեր զոհաբերումը կատարէք, պիտի տեսնէք որ ոչ թէ մտքին բացարձակ մահը, այլ բացարձակ կեանքն է որ հաւատքը պիտի ծաղկեցնէ ձեր մէջ: Զեր բանականութիւնը ոչինչ կորուսած պիտի ըլլայ բնական պայծառութիւնէն, որովհետեւ անիկա պիտի շողշողայ գերբնական ճաճանչութեամբ: Զեր ոխը հաւատքին դէմ է միայն: Զեր յարուցած պայքարը՝ հին պայքարն է որ կը մղուի գիտութեան հաւատքի մէջ երկրնային յայտնութեան ու երկրային յայտնութիւններուն մէջ, Աստուածային ճշմարտութեան ու մարդկային ճշմարտութիւններուն մէջ: Այո՛, հաւատքը բանական է, որդեակ իմ: Այո՛, անիկա բանականութիւնն իսկ է—բայց աստուածային շնորհով լուսաւորուած—որ պէտք է յանգի հաւատքի անհրաժեշտութեան: Հաւատքի ստուգութիւնը իրեն իբրեւ հիմք ունի Աստուծոյ ճշմարտութիւնը (véracité), անհեղլի և գոյացական՝ ճշմարտութիւնն է, մարդկային ստուգութիւնները դիւրաբեկ և փոփոխական են ինչպէս մարդը: Զնջեցէք հաւատքը, մարդը բոլոր ստութիւններուն և բոլոր պատրանքներուն խաղալիք պիտի դարձնէք. խաղալիքը պիտի դարձնէք նոյնիսկ Աստուծոյ: Եթէ այդ բանը կարելի ըլլար, Աստուած՝ Աստուած չը պիտի ըլլար:

—«Բայց, պատասխանեց Պօլ Ալէն, ձեր ըսած այս բոլոր խօսքերը հաստատութեան կարօտ են: Դուք արդէն հաստատուած կ'ենթադրէք ճիշդ այն, ինչ որ ես կը խնդրեմ ձեզ որ ազատուցանէք:

—«Գնացէք ստրջացէք և աղօթեցէք, որդեակ, պատասխանեց խտուրթեամբ Վաննօ արբան: Ինչ որ դուք չէք հասկնար, այն է թէ՛ Հաւատքը սէր է և կը բղխի նոյնպէս կամքէն: Կամքը անոր կ'ըղծայ, զայն կը կոչի, անոր կ'արժանանայ, զայն կը անուցանէ: Ձեզի ըսի արդէն որ մտքին երկու ծայրերուն վրայ դիտութիւնը սիրոյ հետ կը խառնուի: Գնացէք ստրջացէք և աղօթեցէք: Գնացէք սորվեցէք որ բանականութեան չափ կը հաւատայ և սիրտը:

«Արբա Վաննօ՝ իր խոստովանորդիին գալուստին վրայ մէկ կողմ դրած գիրքը նորէն ձեռք առաւ ու սկսաւ տշխատիլ:

«Պօլ Ալէն սենեակ զառնալով՝ իր խաչկութեան ոտքը նետուեցաւ: Աստուածաշնչի բոլոր հատուածները, սուրբ Պօղոսի բնագրերը, Հաւատքի վրայ եզոզ բոլոր խօսքերը իր յիշողութեան մէջ կը պտուտքէին: Բայց անոնցմէ ոչ մէկ լոյս, համոզութեան ոչ մէկ ուժ կը ժայթքէր: Դէպի Աստուած կը պոռար. «Տէր, բացէք աչքերս: Տէր, հաւատք ներշնչեցէք ինձի»:

«Ու, կարծես, իր անձկութիւնը արհամարհելու և ընդվզողումը բորբոքելու համար, ներքնապէս՝ հեղնական ձայն մը կը լսէր որ իրեն կը կրկնէր երբեմնի խօսակցութեան մը կտուրուանքները, խօսքեր՝ զոր իրեն՝ ըսած էր՝ քահանայ ըլլալու իր որոշումը լսելով ձեր բժիշկ մը, հեռաւոր ազգական, զօքթէօս ժէոս:

—«Շատ ուշ մնացեր ես, պզտիկ, կը հեղնէր սկեպտիկ ձերունին, շատ ուշ ես մնացեր Աստուած փրկելու համար: Անիկա չափազանց փտանդուած է: Դուն աչքովդ կը տեսնես, թէ հրաշքը կը նուաղի, և գաղտնիքը կամաց-կամաց կը պարզուի: Աստուած, այնպէս չէ, այդ անունն է զոր մարդիկ տունին Անծանօթին: Բայց, արի տես որ կան մարդիկ որ առանց աղմուկի, իրենց cornue-ներով, անդամահատական դանակներով, խոշորացոյցներով, մուրճերով, կարկիններով՝ միշտ կը վերլուծեն, կը խորհրդամբրկեն, կը մանրեն, կը չափեն ամեն օր Անծանօթին մէկ մասը: Ձեն ածաղարեր, բայց չուտ կը յառաջանան: Ու եթէ այս ընթացքով չարունակեն... Կ'ապահովցնեմ քեզ, պզտիկ, որ այս խաղաղ մարդիկը անգթօրէն կ'անդամահատեն աստուածային Գոյացութիւնը (Substance): Անոնք զայն բղիկ-բղիկ կ'ընեն ու կը հետադօտեն, կը փշրեն ու կը փոշիացը-

նեն: Աստուած կը խոնարհի, պզտիկ. Աստուած կծիկը կը դնէ. (Dieu f... le camp):

«Պօլ Ալէն ոտքի ելաւ, նոյնքան յուզուած, վրդովուած, որքան երբ բաժանուեցաւ Վաննօ արբայէն»:

Պօլ Ալէնի համար տեսակ մը մտալիկում դարձաւ բժշկին այս խօսքը. «Աստուած փրկել»: Այնքան կրկնեց ու այնքան խորհեցաւ անոր վրայ որ վերջապէս իր ուղեղին մէջ դրօշմուած մնաց: Այն, պիտի փրկէր Աստուածը: «Պիտի փրկէր իր մէջ և ուրիշներու մէջ»... Ու իր բանականութեան ձայնը խեղդելու միակ միջոցը, ինչպէս Վաննօ արբան ըսած էր, աղօթելն ու սարջանայն էր:

«Իր բոլոր ճիգը թափեց ուրեմն. ինքզինքը համոզելու թէ ինք ոչինչ է, անպատճառ իր բողբոջ բանականութեան և միտին մէջ մտցնելու է այն դաղափարը՝ թէ իր էութիւնը չքութիւն է»:

Ու յաջողեցաւ: «Տիեզերքը իրեն համար պարպուեցաւ, հեռագհեռէ ջնջուեցաւ: Իր խզիկին խորը քաշուած ապրեցաւ երկնքի և երկրի մէջտեղ կարծես առկախ: Որքան կը յառաջանար աստուածաբանութեան ծանօթութեան մէջ, այնքան կը յառաջանար իր անձին մահացումին մէջ: Ուրիշ բան չը ճանչցաւ բայց եթէ խաչուած Քրիստոսը: Մէկդի նետեց իր բնական հոգին ու քրիստոնէական հոգին միայն զգեցաւ, կաթոլիկ հոգին՝ կաղմուած հնազանդութեամբ ու հրաժարումով»:

Երբեմն թէպէտեւ տալանայներ կ'ունենար, մարդկայնութեան մնացորդ մը կ'ըմբոստանար իր մէջ, բայց չուտով կը խաղաղէր: «Հեշտանք կը զգար ինքզինքը ուրանալով, իր մաքի մահը կաթիլ-կաթիլ խմելով»:

Իր ընկերները: Կը նախանձէր իր ընկերներուն, որովհետեւ կասկածը երբէք չէր մօտենար անոնց մաքին, որ «կտրէր էր, ինչպէս իրենց կասկարմիր այտերը: «Անոնց մեծ մասը կու գային դաշտերէ և ագարակներէ և աստուածաբանութիւնը յառաջ կը տանէին, ինչպէս առաջ պիտի տանէին իրենց արօրը»: Ասոնք «սխալին վրայ կը յարձակէին միևնոյն թափով, որով անմշակ հող մը կը հերկէին, իրենց անտառին մէկ կաղնին կը տապալէին կացինի մոլեղին հարուածներով: Ասոնք սկզբնական մեղքին վրայ *thèse* մը կը կլլէին ու կը մարսէին այնպէս, ինչպէս տունը մնացած իրենց եղբայրները կը կլլէին ու կը մարսէին կաղաւթէ ապուրի ծխացող բուրգերը»...

Բայց անոնք ևս փորձութիւններէ բոլորովին զուրկ չէին:

«Իրենց աստուածաբանութեան էջերէն, իրենց Աստուածաշունչի կամ Աղօթագրքի տուններէն յանկարծ կնոջ ուրուականներ կը յառնէին: Գիւղի մէջ իրենց մանկութեան խաղերուն

մասնակից եղող փոքրիկ բարեկամուհիին յիշատակը, իրենց հօրեղբոր կամ մօրեղբոր աղջկան նշանառութիւն լուրը՝ իրենց մենութեան ժամերը կը խռովէին, իրենց հոգիին մէջ կը պայթեցընէին մարմնական փոթորիկներ։ Ման գալու օրերը փողոցին մէջ հանգիստեալ անցորդուհիները բաւական էին զիրենք տակնուվրայ ընելու ամբողջ յետ-կէսօր մը։ Ամառ երեկոնները, զբօսանքի ժամանակ, աստղերուն վրայ երազող թափառուհիի մը որն է մէկ երգը երբեմն պատերէն անցնելով մինչև իրենց կը հասնէր, ու իրենց գիշերը կը տենդոտէր անտեսանելի թշնամիին զէմ մաքառումներով։

Աւելի փափուկ խղճի կամ աւելի սոսք երեակայութեան տէր եղող մէկ քանի հոգիներու մէջ մտալիլումը կ'ընդունէր հիւսանդազին ու քրոնիկ վիճակ մը։ Վկայ—Պօլ Ալէնի սենեկակից Տական արբան։ Սա գեղեցիկ, առոյգ երիտասարդ մըն էր, իր սրունքներուն վրայ ամբապինդ, ինչպէս հայր Տականի հոգմադացը իր գրանիտէ ապառաժին վրայ։ Խօսակցութեան մը միջոցին յանկարծ կանգ կ'առնէր, կը լռէր։ Իր շըրթունքները, սակայն, կը չարժէին տակաւին, ու մեքենաբար բթամատովն ու ցուցամատովը իր ֆարաջային վրայ, ճիշտ սրտին դտնուած տեղը, անդադար կը խաչակնքէր։ Մատուռին մէջ միշտ զլխահակ, աչքերը փակ, զէմքը կծկուած էր և իր ծունկերով դետինը կը փորէր, ով գիտէ՝ ինչ տեսիլքէն խոյս տալու համար կարծես։

«Օր մը Պօլ Ալէն՝ զիրենք բաժնող տախտակորմին միւս կողմէն եկող քայլերու և խօսքերու տարօրինակ աղմուկ մը լըսեց։ Անհանգիստ մտիկ ըրաւ։ Տական արբան՝ կարծես թէ յանկարծ ամբողջ գոփաքը իր վրայ յարձակած ըլլար, ինքզինքը գետնէ գետին կը դարնէր, բարձր ձայնով կը հեծեծէր. «Ո՛չ, ո՛չ, չեմ ուզեր, չեմ ուզեր»...»

«Օր մը Միրզան (հորին անիւը դարձնող մատակ էջը) դռնաց։

—«Միրզան սէրէ կը չարչրկուի, ցած ձայնով բացազանչեց խեղկատակին մէկը դասարանին մէջ։

«Այս բառերը Տական արբայի մտքին մէջ գորշութեան ինչ տեսարան մը արթնցուցին արդեօք։ Ոտքի ելաւ, գրասեղաններէն մագլցեցաւ ու վազէվազ փախաւ։ Կէս ժամ յետոյ զինք դտանք կոյսի մատուռին մէջ դիտաապաստ, արձառուագին։

Իր կիսասարկաւաղութեան (sous-diaconat) շրջանին մէջ Պօլ Ալէն եւ կրեց մարմնական գերազոյն յարձակումները։ Անվերադառնալի քայլն ընելէ առաջ որ զինքը պիտի նետէր հասարակ անբժութեան սահմաններէն անդին, բացարձակ կու-

սակրօնութեան մէջ, պարտաւորուեցաւ մէկիկ-մէկիկ սեռցնել մարդկային խանդաղատանքի իր բոլոր երազները: «Իր սրբաին մէջ, անարատ անկողնի մը վրայ մեռած պառկեցուց այն կոյսերը զոր պիտի պաշտէր և զոր երբէք չը պիտի ճանչնար: Անոնց ժպտած էր, միայն հեռաւոր, անյոյս ժպիտով մը ու մեղամաղձութեան և վերցուշումի վայրկեաններուն մէջ»...

«—Կիրն, հէզ որդեակ, կ'ըսէր իրեն վաննօ արքան, գեղեցկութիւնը, սէրը, երջանկութիւնը կը կարծէք: Ու դուք համբոյցներու անհուն կարօտ մը ունիք... Ես ձեզ կը ճանչնամ, փտած եմ որ կին մը ձեզ պիտի չարչրկէր միայն: Կամ ուսմիկ ու անսիրտ պիտի ըլլար, ու դուք այդ չնչին պուպրիկը գնդակի մը պէս քաշ պիտի տայիք: Կամ սիրազեղ ու նրբազգաց պիտի ըլլար ու ալ աւելի ահաւոր պիտի դառնար ձեզ համար: Դուք պիտի ցանկայիք սիրոյ մինչև վերջն երթալ. միայն զգայութիւններու ծայրը պիտի հասնէիք ու պիտի մնայիք խորտակուած, իրարու դէմ ատելութեամբ լեցուն, ձեր հոգին միշտ պարապ ու աւելի անյաղ:»

«—Թերեւս այդ երկու ծայրերուն մէջտեղ միջին մը կայ, կ'աւարկէր յանկարծ Պօլ Ալէն:»

«—Այո: Բայց ձգեցէք որ ամեն մարդ իր մեռելը թաղէ! Այդ տեսակ մտածումները պէտք է որ ձեր մաքէն անգամ չ'անցընին: Աստուած ձեզ կը կոչէ. քիչ ժամանակէն կ'իսասարկաւաղ պիտի ըլլաք: Կ'իսասարկաւաղը մարդկային մարմնով հրեշտակ մըն է, ու ահաւասիկ ինչո՞ւ համար եկեղեցին ձեզմէ կը պահանջէ կուսակրօնութեան ուխտը:»

«—Այո, հայր, ու ես պատրաստ եմ: Բայց ես կարգացի, չեմ յիշեր ո՞ւր, Սուրբ Կիպրիանոսի մէկ նախադասութիւնը որ կը հաստատէ թէ «կուսակրօնութիւնը սիրտը կը կարծրացնէ»:

«—«Կուսակրօնութիւնը սիրտը կը կարծրացնէ ու կը փակէ արարածներուն հանդէպ, բայց զանիկա կը բանայ ու անձնատուր կ'ընէ Աստուծոյ... Չեմ ուզեր, որդեակ, պնդել այն նողկանքին վրայ որ ձեզ կ'աղղէ, գիտեմ, ինչ որ մարդիկ անուանած են —հաճոյք... ինչ որ սիրտը կը կարծրացնէ, կուսակրօնութիւնը չէ, այլ եսասէր հեշտանքը, կ'իմր...»

«Ու վաննօ արքան՝ անխորտիկ կերպով կը յանդէր սուրբ Պօղոսի նշովքներուն: Յասկոտ առաքեալը կ'ինքրու անհաշտ թշնամին եղած է, կարծէք անձնական թշնամին: Հազիւ թէ կը հաճի խնայել Քրիստոսի Մօրը: Այն ալ անոր համար որ անիկա իր Որդուն յղացաւ կուսութեամբ, Սուրբ Հոգիի աննիւթական գործողութեամբ: Բայց, տարակոյս չը կայ, որ եթէ Բանը առանց

կնոջ մը արգանդէն անցնելու յարդ եղած ըլլար, տարօնցի Պօղոսը անհունապէն երախտապարտ պիտի ըլլար իրեն։

Այո, պէտք էր խոյս տալ կնոջմէն, որովհետեւ «Միսն էր աստուծոյ թշնամին»... «Զգուշացէ՛ք կիներու ընկերութենէն։ Վախեցէ՛ք անոնց նայուածքներէն և ձայնի հրապոյրէն։ Ս. Պօղոս անոնց կ'արգելէ առանց քօղի եկեղեցիին մէջ երևնալ, որպէս զի մի գուցէ հրեշտակներու միտքը ցրուին։ Անոնք չեն հպատակիր, աւանդ, առաքելական հրամանին, և շատ յաճախ իրենց մեղապարտ հրապոյնները ցուցադրելու իբրեւ վայր կ'ընտրեն տաճարը։ Բայց եկեղեցական սուրբ Կանոնները զանոնք միշտ հեռու կը պահեն խորանէն։ Դուք ալ զձեզ նկատեցէ՛ք իբրեւ խորան մը, անբընաբարեկի սրբավայր մը։ Սիրեցէ՛ք ընդոր կիները Յիսուս Քրիստոսի մէջ, բայց ոչ մէկ կին մի սիրէք»։

Ու իր ուխտը բռնելու համար, Պօլ Ալէն իր մարմինը ճըմլեց ու սանձահարեց իր միտքը։ Ժուժկալութիւնն ու ծովը, սաստիկ ընթերցումները, հայեցողութիւնն ու ազօթքը իր մեծագոյն միջոցներն էին։ Աէն-Սիւպլիսի հիմնադրին, Պ. Օրիէի այս «ճառը իր մտքին մէջ կը կրկնէր ու կը կրկնէր. «Կիսասարկաւագի հօգին» իր մարմինն ճիշտ մէջտեղը պէտք է ըլլայ, ինչպէս պարսպ նաւու մը մէջտեղ, առանց երբէք մրուրով և ազդեցութեամբ լեցուն եզերքներուն զպչելու»։

«Այժմ, չորս տարուան պատրաստութիւնէ յետոյ, Պօլ Ալէն կը հասնէր գերագոյն նպատակին։ Սուրբ լեռան մը աստիճաններուն պէս՝ յաջորդաբար անցած էր հետեւեւ չրջաններէն. խուզում (tousure), փոքր նստիճանները (ordres mineurs), կիսասարկաւագութիւն (sous-diaconat) և սարկաւագութիւն (diaconat)։ Աստիճան մըն ալ, ու պիտի հասնէր կատարը։ Ծաւատին վրայ պիտի կրէր քահանայութեան լուսապսակը։

«Եկեղեցական խորհուրդներու ծանօթութիւնը աւարտած էր։ Մեղստիկ կերպով՝ իրեն ըրած էին՝ պարզաբանելով և մեկնաբանելով՝ վերջին յայտնութիւնները։ Երեք ամիս ամբողջ հետեւած էր Diaconales-ի դասաւանդութեան։ Մեծաւորը անձամբ իրեն բացատրած էր լատիններէն լեզուով այն զանազան եղանակները, զոր մարդիկ հնարած են մարմնապէս մեղանշելու համար։

«Առանձնանալու, ապաշխարելու մտնելէ քանի մը օր առաջ իր ազգականներուն և մէկ քանի բարեկամներուն հրաւիրագիրներ ուղղեց, որպէսզի իր՝ ձեռնադրութեան ներկայ գրտնուին։

Դոկտէօն Ժէոօն նաժակը առաւ չ'առաւ, սեմինարիա փութայ։

—Ուրեմն, փոքրիկ, այս անգամ ամեն բան վերջացաւ, հարցոց արքային ձեռքը սեղմելով:

—Այո, հօրեղբոր որդին, և կը յուսամ որ ինձի հաճոյք պիտի պատճառէք...

—Ո՛չ, ո՛չ, ձեռնադրութեանդ արարողութեանը ներկայ չը պիտի ըլլամ: Թէպէտև շատ հետաքրքիր էի...

—Լաւ, ինչո՞ւ չէք գար ուրեմն...

—Օ՛հ, քու մտածածէդ բոլորովին տարբեր տեսակէտով կը շահագրգռէ զիս ձեռնադրութիւնդ... Արտակարգ մարդիկ էք դուք, և ես կ'ուզէի տեսնել թէ ինչ բան կը կատարուի ձեր ուղեղին մէջ, որպէսզի դուք այնքան խելայեղ կերպով սիրէք Անհունը: Այսպէս պէտք է անուանել, չէ՞:

Պօլ Ալէն կը լռէր:

—Կը գայթակղեցնեմ քեզ, չէ՞, պզտիկ—շարունակեց դուրսէն: Ներէ՛ ինձի: Այս ամենուն հակառակ՝ քեզ շատ կը սիրես, հոգ մի՛ ընել: Ու ասոր համար է որ կը... կը հիանամ վրայի, հասկցանք:

Արքան ստըճանքի շարժում մը կը գծէր: Դեռ շարժումէ չաւարտած՝

—Կարգացիր ու նորէն կարգացիր Աստուածաշունչը, չէ՞, պզտիկ, շարունակեց արևոր բժիշկը: Կը յիշես ինչ որ ախտեղ պատմուած է Օնանի մը վրայ:

Պօլ Ալէն կարմրեցաւ, միշտ առանց պատասխանելու:

—Օնանու մեղքը: Այո, կը յիշես: Անհունը զայն խիստ կերպով պատժեց, Ու ստահակը իր պատիժը ձրի չը ստացաւ...

—Հօրեղբորորդին... գոչեց արքան բաժնուելու համար:

—Մի՛ խրոչիր, պզտիկ: Ասկէ աւելի համեմուած ու նուազ իմաստուն խօսքեր շատ պիտի լսես տակաւին: Բայց, գիտես, դուք ամենքդ ինձի համար տեսակ մը Օնաններ էք: Բնազանցութեամբ (métaphysique) դուք ձեր կողերը կը ջարդէք, հոգեպէս զձեզ կը խողտացնէք... Յետոյ կը կարծէք թէ այդպէս կը ցցուիք Անհունին դէմ, և ձեր հոգեզմայլանքները կը բեղմնաւորեն Տիեզերքը... Այդպէսով դուք կը դատարկուիք, ուրիշ ոչինչ: Ա՛խ, եթէ ես Անհունն ըլլայի...

«Դիտէ՛ք ժէրօ իր խայթումը աւելի առաջ չը տարաւ ու ինքնաբերաբար խօսակցութիւնը փոխեց: Մեկնելէ առաջ բարեկամաբար խոստացաւ Պօլ Ալէնի որ, երբ տեղապահ կամ քահանայ ըլլայ, պիտի գայ իրեն այցելութեան.

—Պիտի գամ քարոզներդ լսեմ, պզտիկ: Քեզմէ կախուած է զիս դարձի բերելու համար լաւագոյն փաստը գտնել:

«Արքան այդ յոյսն է որ կը փայփայէր գաղտնաբար: Այլևս

չէր վախնար որ իր հօրեղբորորդին իր վրայ վտանգաւոր ազգեցութիւն մը կրնայ գործել: Աստուծոյ շնորհիւ ինքզինքը վրաստահ կը կարծէր: Սեմինարիայի կարգապահութիւնը և վաննօ արքայի փորձառութիւնը զինքը պէտք եղածին պէս կազմած ձեւած էին: Իրեն ինչ փայլթ էր բանականութեան և բնութեան կարծեցեալ իրաւունքները: Կամբը խորտակել յաջողած էր, Աստուծոյ կամքէն ուրիշ կամք չ'ունէր: Եկեղեցին կարող էր իր վրայ վստահիլ»:

Վերջապէս ձեռնադրութեան հանդիսաւոր վայրկեանը հասաւ:

«... Սեմինարիայի մեծ դուռը կոնակի վրայ բաց է: Մուտքի բակին մէջ, թեմին ամեն կողմերէն եկած քահանաներու և կիներու շատախօս կուտակում մը կայ: Գեանայարկի պատուհաններէն երիտասարդ արքաներու մտաղբաղ ու ինքնամփոփ անցուղարձը կը նշմարուի: Փիլիսոփայութեան դասարանին մէջ, սեղաններուն վրայ, զարդեր զետեղուած են, ուրարներ, զալմատիքներ (dalmatique), շուրջառներ: Իւրաքանչիւր ձեռնադրուող կ'երթայ կը վերցնէ իր ձեռնադրութեան հարկաւոր եղած առարկաները: Յետոյ թափօրը կ'ուղղուի դէպի մայր եկեղեցի»:

«Սուղուածները՝ սե հագուած՝ ժամու սպիտակ շապիկը իրենց թեկերուն վրայ, առջեւէն կը քալեն, որոնց կը հետեւն ստորաստիճանաւորները (minore), կիսասարկաւազները, սարկաւազներն ու քահանաները: Պօլ Սլէն վերջին կարգին մէջ է: Անցած ժամանակ, հագին թե բարեւ մը կ'ուրուագծէ հայր Սէվոնի, Սէն-Միշէլի երէցին, տիկին դէ-զ'Էրդուայի և իր աղջիկներուն՝ որ դռնպապանի բնակարանին առջև կեցած՝ թափօրին անցըր կը դիտեն»:

«Տանտիկիներու և առուծախ բնողներու առաւօտեան ժխորովը, կառքերու և բանջարեղէնափածառներու սալակի շառաչիւնովը լեցուած փողոցներէն՝ պէտք էր քաղաքը իր ամբողջ երկարութեամբը կտրել անցնել: Լիւսոնցիները տեսարանին վարժ՝ տեղերնէն անգամ չէին շարժիր. խօսակցութիւններն ու առուտուրը կը շարունակէին իրենց բնթացքը: Քանի մը ծաղու և կատակի բռնեք միայն կը հասնին ձեռնադրուողներու ականջին որ չը լսելու կը զարնեն ու իրենց ձամբան կը շարունակեն օրհներգութեամբ և սաղմոս երգելով»:

«Իրենց շուրջը մայրերը, քոյրերը, իրենց բարեկամուհիները, պարզ հետաքրքիր կիները՝ կնոջական յուզումի նեղացուցիչ մթնոլորդ մը կը ստեղծեն: Մայրերը անշուշտ երջանիկ են, իրենց երազին իրականանալը՝ իրանց զաւակներուն քահանա-

յուրեան հասնելը կամ մօտենալը տեսնելով: Բայց, գաղտնապէս, կարեկցութեան զգացում մը զիրենք կը ճմլէ: Իրենց զաւակները էնպէս զոհեր են, որ կը հրաժարին իրենց կանանց հասակին մէջ սէրէ, ընտանեկան ուրախութիւններէ: Ու մայրերը կու լան ներքնապէս, հակառակ իրենց երջանկութեան»:

«Ազգականութիւնները, բարեկամութիւնները՝ թերեւ իրենց տըպաւորութիւնը ամենէն քիչ ճշգրտներ են, չը գիտեն շիտակը՝ ինչէ շինուած է այն զգացումը որ զիրենք կը տիրապետէ: Եթէ կարողանային վերլուծել զայն, պիտի տեսնէին թէ՛ իրենց ձեռքէն խլուած սիրահարներու տարտամ ցաւն է: Ասոնք կը մեղքնան իրենցմէ՝ յափշտակուած այն սիրահարներուն վրայ որ արհամարհեցին իրենց գգուանքները, ու լոկի կը կոծեն լքուած ըլլալուն համար: Այս բանը անյայտ կը մնայ, բառերով չի բացատրուիր: Բայց բոլոր աչքերը զայն կ'ըսեն, միևնոյն ճշուած կը ծանրանայ բոլոր սրտերուն վրայ, և իւրաքանչիւրին յուզումը կը սաստկանայ՝ ամենուն յուզումը նշմարելով: Ձեռնադրերիները՝ երկու առ երկու կ'իջնեն սակայն մայր եկեղեցիի սանդուխներէն: Խորանի մոմերը դէպի կամարը կ'ուղղեն իրենց լոյսէ նետերը, երգեհոններու թիւղէն խլացած կը թաւալին: Ամեն մարդ եկեղեցիի զով ստուերին մէջ կը խորատուգուի: Ձեռնադրերիները իրենց յատկացուած տեղերը կարգով կը կենան: Ներկաները՝ շրջազգեստներու և շաղկրատութեանց թոհ ու բոհի մը մէջ կը վիճեն, իրարու ձեռքէ կը խլեն ամենէն լաւ տեսարան ունեցող աթոռները: Որովհետեւ կատարուելիքը ներկայացում մըն է»:

«Ահաւասիկ եպիսկոպոսը՝ գաւազանը ձեռքը, խոյրը գլխին: Եւ պատարագը կը սկսի:

«Kyrie eleison»-էն (Տէր ողորմեա) յետոյ թեմերիցապետ մը (archidiacon) խուզուածները կը կանչէ որ կը յառաջանան ու քահանայապետին առջև կ'երկրպագեն: Ոսկիէ՝ մկրատով անոնց մագերէն խաչաձև (մէկը ճակատին, միւսը ծոծրակին, միւս երկուքն ալ ականջներուն վրայէ) չորս փունջ կը կտրէ: Արդէն խուզումը կատարուած է նախընթացը երկու սունոցի մը չափ լայն բացուածքով իրենց գագաթին վրայ՝ ընկերակիցի մը ճարտար ածըրիով: Եպիսկոպոսը կը հագցնէ ժամու չափիկը, ու սև սողանցումը կը փոխուի երկար սպիտակ չաբքի մը:

«Դռնապանները, վերժանողները, երդմեցնողները, արքանեակները կը յ շրջեն խուզուածներուն: Յետոյ կարգը կու գայ կիսասարկաւազներուն:

«Իւրաքանչիւր ձեռնադրուողի հանդիսաւոր վայրկեանն է: Կիսասարկաւազները հաղիւ թէ մերձեան քահանայութեան Մայիս, 1903.

սահմաններուն, անոնք սարկաւագներէն ալ բան մը պակաս են. քահանաներուն պէս՝ Աստուծոյ հետ յարաբերութեան չեն մըտնել: Բայց քայլը կ'առնեն ու յանձնառու կ'ըլլան առ յաւէտ իրենց կոնակը դարձնելու դարուն, իր չքեղութիւններուն և իր գործերուն: Օրուան ճշմարիտ գոհերն են իրենք:

«Կիները ոտքի վրայ են: Կարծես թէ կիրքի հով մը իրենց զլուխներուն վրայ կը փչէ, ինչպէս մըրիկ մը հասկերու արտի մը վրայ: Հեացող կուրծքերէ տաք շունչ մը կ'արտաբուրէ. հեծկըլտանքներ corsage-ներու շրջանին, աղօթքի մըմունջին մէջտեղ կը խեղդուին:

«Կիսասարկաւագները քով քովի կը կենան, ու իրենց ետև՝ սարկաւագներն ու քահանաները՝ Նրկրպագութեան արարողութիւնն է: Արարողապետի մը նշանին վրայ ամենքը մէկ ծունկի կ'իջնեն, իրենց արմուկներու վրայ կ'իյնան ու վերջապէս դիակի անշարժութեամբ կ'երկնաւոր տախտակամածին վրայ:

Ճակատը քարին, ընկճուած՝ կը մնան աշդպէս: Վարիչները անոնց շարքերուն առջևէ կ'անցնեն, վերարկուները վար կը քաշեն, աղոնց ոտքերը կը ծածկեն, ինչպէս պատշաճութեան մէջ դրուող կիներու շրջագգեստը:

«Համբօրէն, երգեցիկ խումբը կ'եղերերգէ այս մեղածնելուն վրայ սուրբերու մաղթանքները:

«Իրենք կ'անէանան, մտքով իրապէս կը մեռնին, իրենց գոհարերումը ամբողջապէս կը կատարեն:

«Օհ, այդ քսան վալրիկանի անձկութիւնը: Պօլ Ալէն երրորդ անգամ կրեց գայն: Իր անձը Աստուծոյ ամենակարող ձեռքերուն մէջ, որդի մը պէս պրկուած, գալարուած, ճգմուած կ'ուղէր զգալ: Պարապին ահռելի զգայութիւնը միայն ունէր: Ոչինչ, ոչինչ: Ուղեղը պարապ, սիրտը պարապ, անէութիւն...

«Միւսները այդ պահուն կը խորասուզուէին իրենց դողդոջ խնդութեան մէջ: Կ'ըսեն, թէ ապագայ ուխտադրութեան իրենց մագերուն՝ իրենց գանձին վրայ ցցուիլը կը զգան, որպէս թէ եկեղեցիի կամարները փլչէին, որպէս թէ տաճարին սիւները իրենց աւերակներուն տակ թաղէին գիրենք:

«Աստուած գիշըր կ'անդիտանայ: Ոչ սէր, ոչ ատելութիւն, ոչ արբշտութեամբ կը զմայլի, ոչ ալ սարսափէ կ'ապշի: Ոչինչ, ոչինչ կը զգայ:

«Նպիսկոպոսը կը հայցէ Տիրոջմէ «օրհնել, սրբագործել, նուիրագործել ընտրեալները»: Ու կիսասարկաւագներու ձեռնադրութիւնը կ'աւարտի:

«Յետոյ սարկաւագները կ'անցնին կարգով, ու վերջապէս քահանաները»:

«Իր անունը կանչուելուն՝ Պօլ Ալէն կը յառաջանայ դէպի խորանը»:

«Իր կեանքի կատարն է հասած, այդ վայրկեանը աստուածացումի (apothéose) վայրկեանն է, ուր իր ամբողջ անցեալը կը նուաղի, և ամբողջ ապագան աստուածութեամբ կը ճանչի: Կ'ամփոփուի, կը խտանայ իր մէջ կատարեալ զոհարարութեամբ նուիրուելու համար, կերպարանափոխուելու համար ամեն, ամեն բանով... Ու իր գոյութեան գիտակցութիւնը չ'ունի, չը գիտէ թէ կապրի. ոչինչ, ոչինչ կը զգայ...»

«Շպիտկոպոսը կը բռնէ անոր երկու ձեռքերը ու սուրբ իւզով կ'օծէ. շուրջաւ կը հաղցնէ, կը հաղորդէ, պատարագ մատուցանելու և մեղքերու թողութիւն տալու իշխանութիւն կուտայ, կ'երգուընցնէ հնազանդ ըլլալ... Պօլ Ալէն արարողապետի ցուցումներուն կը հետեի, կը ծնրադրէ, կ'ուղղուի, աջ ու ձախ կ'երթայ մեքենաբար»:

«Քահանայապետին ձայնը սիրոյ երգը կը հնչեցնէ. «*Jam non dicam vos servos...* այլ եւս ձեզ իմ ծառաներս չը պիտի կոչեմ, այլ ըարեկամներս», կ'ըսէ Քրիստոս իր քահանաներուն»:

«Ու ամեն բան կը վերջանայ: Թափօրը վերստին կը կադմուի, մայր եկեղեցիէն դուրս կ'ելլէ՝ սեմինարիան դառնալու համար: *Te Deum*-ը՝ այդ հոգեօր երգը կը թնդայ փողոցներուն մէջ, ուր կէսօրուան արեւը կը բոցավառէ ձերմակ պատերը, փոշին՝ որ կը բարձրանայ խունկի ոլորաներու նման»:

«Մայր, քոյր, ազգական, գրկախառնումի մը, առաջին ողջագութումի մը անհամբերութենէն վազէ ի վազ կը քալեն: Բայց թափօրը՝ անվրդով ու ծանրաշուք կը յառաջանայ հետաքրքիրներէ կազմուած երկու ալեկոծ պարիսպներուն մէջտեղէն»:

«Վերջապէս, երկիւղածօրէն յոգնած չարժուէներով՝ ձեռնադրուածները կը հանեն իրենց զարդերը: Իրարու կու տան խաղաղութեան փոխադարձ համբոյրը, կարծես ընդունուած շնորհներու գանձը իրարու մէջ բաժնելու համար: Աստուածային խաղաղութիւնը հեղեղօրէն կը հոսի սրահներուն, նրբանցքներուն, անդաստակներուն, սեմինարիայի պարտէզին մէջ...»

«Ընտանիքները, ըարեկամները՝ մուտքի բակին մէջ, խօսարանը կը սպասեն»:

Պօլ Ալէն կ'երթայ դէպի հայր Սէվոսն, Սէն-Միշէլի քահանան, տիկին դէ գ'էրդուա: Բայց խօսքերը հաղիւ թէ մինչև չըթուեքներուն կը հասնին. ինչ ըսելիքը չը գիտէ:

«Շտապագին կը փախչի, իր մէջ նոր կատարուած հրաշքներու հայեցողութեանը մէջ առանձնանալու, երթալ բոլորանուէր աղօթելու համար: «Քահանայ է!»

Այստեղ կ'աւարտի գրքին առաջին մասը:

ՏԻՓՐԱՆ

HAUPTMANN.—DER ARME HEINRICH.

Հաուպտման.—Խեղճ Հայնրիխը, դրամա.

Գերմանական մի լեզենդա է Հաուպտմանի այդ նոր դրամայի հիմքը կազմում: Կոմս Հայնրիխ Փօն-Աուէն, ասում է այդ լեզենդան, բորոտութիւն ստացաւ: Նա տանջւում էր զիչեր-ցերեկ, թշուառութեան գրկում նա մոռացել էր իր մեծութիւնն ու իշխանութիւնը և թափառում էր սարերում ու անտառներում: Վերջապէս համնում է փրկութեան ժամը: Հարեան կայուածատիրոջ աղջիկը լսում է, թէ Սայերնօում ապրում է մի բժիշկ, որը կարող է բժշկել բորոտութիւնը կուսական արիւնով: Նա որոշում է զոհել իր կեանքը կոմսի թշուառութեանը վերջ դնելու համար: Բժշկւում է կոմսը, բայց առանց արիւնի: Այն ժամանակ, երբ անձնագոհ աղջիկը պառկած է անդամահատական սեղանի վրայ և սպասում է իր կեանքի վերջին, յանկարծակի ներս է մտնում կոմսը, որպէսզի խանդարէ այդ կամաւոր ոճրագործութիւնը: Հէնց այդ բոպէին նա զգում է, որ հիւանդութիւնը մի ատոտածային պատիժ է իր անուղղելի գոռոզութեան, իր հակաիրօնական գործերի ու հաւատալիքների համար: Զգում է և հոգեկան թեթևութիւն ստանում: Զղջումը փրկում է նրան: Կարճ ժամանակից յետոյ նա բոլորովին առողջանում է և ամուսնանում է փրկիչ-աղջկայ հետ:

Այդ ֆանտաստիկ աւանդութիւնից զեռ XII-րորդ դարում բանաստեղծ Հարտման Փօն-Աուէն ստեղծել է մի գեղեցիկ պոէմա՝ «Der arme Heinrich» անունով: Իսկ այժմ նոյն նիւթը հիմք է դարձել Հաուպտմանի նոր դրամայի համար: Սակայն չնորհալի հեղինակը քիչ ձեռփոխել է այդ լեզենդան և նրա վերայ դրոշմել է իր տաղանդին յատուկ գրաւչութիւնն ու գեղատուեստական նրբութիւնը: Ահա դրամայի սիւժետը.

—Կոմս Հայնրիխը յանկարծ դալիս է կալուածատէր Գոտֆրիդի մօտ և ցանկութիւն է յայտնում այդտեղ երկար ապրելու: Անհանգստանում են Գոտֆրիդն ու նրա կինը, տեսնելով